

Tecken som stöd för tal, TSS

ett verktyg för kommunikation

Hörselskadades Riksförbund, HRF

december 2011

Fungerande kommunikation – en förutsättning för god livskvalité

För att utvecklas som människor är samtal med andra viktigt. Och det är genom kommunikation som vi bygger våra relationer och inhämtar kunskap och information.

Nedsatt hörsel kan påverka förutsättningarna att kunna samtala och att ta emot information, framför allt i miljöer med störande ljud och då flera deltar samtidigt i en diskussion. I sådana situationer händer det att kommunikationen störs och att det uppstår missförstånd. När samtalet inte fungerar får det konsekvenser i det dagliga livet – inte bara för den hörselskadade själv, utan också för anhöriga, vänner, arbetskamrater och andra personer som han/hon kommer i kontakt med. Det är oerhört påfrestande att hela tiden anstränga sig för att inte missa vad som sägs. Denna stress kan även få allvarliga konsekvenser för hälsan.

TSS är en *kommunikationsmetod* som har en viktig funktion för att bryta språklig isolering och språkligt utanförskap för många som blivit hörselskadade/döva i vuxen ålder. TSS används även som tolkmetod.

Hur många hörselskadade/vuxendöva som idag använder TSS känner vi inte till. Men vi vet att många hörselskadade/vuxendöva inte får tillräcklig hjälp av sina hörseltekniska hjälpmedel (hörapparater/CI och kommunikationshjälpmedel) för att klara av alla samtal i vardagen. Tekniken har helt enkelt sina begränsningar. Eftersom tekniken inte räcker till kan vi anta att betydligt fler än de som idag använder TSS kan ha nytta av metoden i sin vardagliga kommunikation.

Kommunikationsmetoden TSS kan alltså medföra ökad livskvalité för hörselskadade/vuxendöva. Därför är det nödvändigt att behovet av TSS uppmärksammas inom ramen av hörselvårdens insatser.

TSS – en kommunikationsmetod och en tolkmetod

Vad är TSS – en beskrivning

Ofta blandar man ihop TSS med teckenspråk, vilket är helt fel. Till skillnad från teckenspråket är TSS inget eget språk. TSS är ett sätt att stödja avläsning av talad svenska. Det svenska språket är grunden och munavläsning av svenskan det primära. Tydliga munrörelser som motsvarar orden i det talade språket kompletteras och stöds av tecken hämtade från det svenska teckenspråket. Utöver tecken kan vissa andra delar från teckenspråket användas såsom att den som tecknar använder det tredimensionella teckenrummet¹ framför sig. Även mimik och naturliga gester, precis som i talade språk, för att förtydliga och underlätta avläsningen kan användas.

I TSS återges inte varje enskilt svenskt ord med ett enskilt tecken. I stället är det framförallt de ord som har betydelse för innehållet som stöds av tecken.

Grammatiska småord som ”den”, ”är” och så vidare avläser man vanligen på munnen utan teckenstöd. När ett svenskt ord har flera olika betydelser, som till exempel ”vår”, bör man välja tecken efter den betydelse som man vill uttrycka. Det innebär till exempel att ordet ”vår” för årstid och ”vår” för ägande uttrycks med två olika tecken. Talaren anpassar sig till dem som deltar i samtalet. Om mottagaren inte känner till ett specifikt tecken får man använda ett annat tecken eller bokstavera ordet med handalfabetet för att göra sig förstådd. Vid bokstaving med handalfabetet ska varje bokstav i TSS återges tydligt och tempot ska vara långsammare än det reducerade bokstaveringsätt som finns i teckenspråket.

Tillfälliga tecken kan, precis som när teckenspråk används, skapas vid behov i speciella situationer och genom överenskommelse mellan de närvarande. Det viktiga är att innebörden står klar för användarna och att de är medvetna om att det överenskomna tecknet kanske inte kan användas i andra sammanhang.

-
- TSS är inget eget språk utan ett sätt att stödja avläsning av talad svenska.
 - Det är viktigt med tydliga munrörelser så att den talade svenskan lätt kan avläsas.
 - De tecken som används i TSS hämtas från det svenska teckenspråket.
-

Att kommunicera med TSS

För att TSS ska kunna fungera som kommunikationsmetod måste de som deltar i samtalet ha en gemensam kunskapsgrund så att deltagarna förstår de tecken som används.

¹ ”Teckenspråket utnyttjar olika positioner och riktningar i det tredimensionella rummet framför den tecknande det sk ”teckenrummet”. Teckenrummet skulle rent fysiskt kunna vara avgränsat av armarnas räckvidd, men är i själva verket mindre. I höjdlid sträcker det sig från midjan och upp till en bit ovanför huvudet. Åt sidorna och framåt begränsas det i stort sett av att armarna normalt inte sträcks ut helt i armbågsleden. Teckenrummet utnyttjas genom tecknens riktningssmodifiering, men också genom blickriktningen som på olika sätt kan bidra till innehållet.” (Teckenspråk och teckenspråkiga, SOU 2006:29 s 47)

Teckenkunskaperna varierar mycket bland användarna, från mycket begränsade kunskaper till fullgod behärskning av svenskt teckenspråk. Till en början har de flesta ett begränsat teckenförråd, men kan efter hand lära sig fler och fler tecken. Oftast är målet att utveckla det egna teckenförrådet så att kommunikationen kan fungera relativt obehindrat med stöd av TSS. Få har, i alla fall inledningsvis, målet att bli teckenspråkiga. En del har ambitionen att kunna använda TSS-tolk.

TSS som kommunikationsmetod respektive tolkmetod har olika karaktär. Personer som kommunicerar med TSS använder vanligtvis rösten samtidigt som de använder tecken från svenska teckenspråket. En tolk använder inte sin röst vid TSS-tolkning.

TSS som tolkmetod

TSS-tolkning baseras på svenskan och tolken ska sträva efter att i så hög grad som möjligt återge innehållet med de ord som talaren använder. Tolken återger det som sägs med tydliga munrörelser, utan röst, tillsammans med tecken. Det går dock inte alltid att följa talarens ord exakt med munrörelser och tecken utan ibland måste tolken göra omskrivningar och välja alternativa ord och konstruktioner. Bland användarna finns både nybörjare och sådana som är säkra i sin TSS-användning. Detta kan påverka hur man vill ha tolkningen utförd. Samma individ kan även ha olika önskemål på tolkningen beroende på i vilket sammanhang tolkningen sker.

Individer efterfrågar i en del sammanhang både TSS-tolkning och skrivtolkning. Vilken tolkmetod som efterfrågas beror på situationen. I formella situationer till exempel sammanträden används vanligtvis skrivtolkning. TSS-tolkning används oftast i sociala situationer, så som i samtal med andra, och när det är svårt att använda skrivtolkning av tekniska skäl, till exempel vid guidade rundvandringar. Dock går teknikutvecklingen fort, till exempel pågår försök med skrivtolkning i mobilen, och detta kan påverka den framtida tolkanvändningen.

En kvalitativ tolktjänst kräver kunniga tolkar

Det är viktigt att tolktjänsten kan tillhandahålla både skrivtolkning och TSS-tolkning med god kvalitet.

En bra TSS-tolk:

- har mycket goda kunskaper i svenska, svenskt teckenspråk och TSS.
- kan anpassa tolkningen efter både individ och situation och är medveten om skillnaden mellan att tolka till enskilda individer och till en grupp.
- har kunskap om de varianter av tecken som finns och vilka som är brukliga bland TSS-användarna.
- är lätt att avläsa, har tydliga munrörelser och tecken, kan bokstavera tydligt och anpassa tempo och teckenval efter tolkanvändarens behov och önskemål.
- har goda färdigheter i olika slags tolkteknik det vill säga både simultan (samtidig, vilket är vanligast) och konsekutiv tolkning (följer efter det som yttras).
- arbetar enligt de etiska regler som gäller för tolkar.

Möjlighet för individen att lära sig TSS

För många kan TSS innebära en ökad livskvalité. Att lära sig kommunicera med stöd av TSS är en process som för många tar tid och kraft då kommunikationssättet är nytt. För att en sådan kommunikation ska fungera måste även omgivningen lära sig tecken som används. Då det sällan finns någon i omgivningen som kan TSS måste både individen och dess närstående ges möjlighet att lära sig TSS genom återkommande kurser och träffar med andra TSS-användare.

TSS är en viktig del av hörselrehabiliteringen. Det måste inom rehabiliteringen skapas goda förutsättningar för individen att både utveckla och underhålla sina kunskaper. Vid utformningen av rehabiliteringen måste hänsyn tas till individens kommunikativa behov och den målsättning individen har med inläringen.

Det är viktigt att information om tolkanvändning och praktiska övningar i att använda tolk ingår i rehabiliteringen. Detta för att många TSS-användare kan ha svårt att ta steget att börja använda TSS-tolkning trots att de har behov av det.

Utöver hörselrehabiliteringen kan kurser och studiecirkelar vara en bra möjlighet att utveckla och underhålla TSS-kunskaperna. För att TSS-användare som deltagit i olika kurser ska kunna kommunicera med varandra är det viktigt att de tecken som lärs ut är hämtade från det svenska teckenspråket.

Utbildning av TSS-lärare

Utbildning av TSS-lärare, liksom kriterier för att bedöma lärarkompetens i TSS, saknas helt idag. Det gör att det råder stor brist på kompetenta TSS-lärare. Det är inte ovanligt att lärare som har bristande teckenförråd lär ut påhittade tecken, vilket medför att användare som gått olika kurser kan få problem i kommunikationen och i ett senare skede att använda tolk.

För att kunna erbjuda en kvalitativ TSS-undervisning måste läraren ha goda kunskaper i och om svenska språket, TSS och svenskt teckenspråk samt ha god kännedom om skillnaderna mellan TSS och teckenspråk. Lärare som utbildar i TSS inom rehabiliteringen måste också ha goda kunskaper om målgruppens behov och om hur hörselskadan/ dövheten kan påverka livssituationen. Studiecirkelledare behöver ha goda insikter om hur TSS fungerar, ha ett stort teckenförråd och goda kunskaper i svenska samt kunna använda aktuellt och relevant studiematerial.

TSS-tolkutbildning

För att tolktjänsten ska kunna möta behovet av TSS-tolkning är det viktigt att det finns en TSS-tolkutbildning. Tidigare ingick TSS-tolkning i utbildningen av vuxendövtolkar. När denna strukturerades om till den nuvarande skrivtolkutbildningen utelämnades TSS-tolkningen. Inte heller i utbildningen av teckenspråkstolkar ingår sådan. Det är en fördel om utbildningen av TSS-tolkar bygger vidare på den utbildning som teckenspråkstolkar och skrivtolkar har; dels som en påbyggnadsdel efter befintliga tolkutbildningar och dels som fortbildning för verksamma teckenspråkstolkar och vuxendöv-/skrivtolkar.

Barn behöver språk

TSS är en metod som kan tillämpas när man redan har ett språk, den talade svenskan. Med det talade språket som utgångspunkt kan man lära sig att använda tecken som stöd för avläsningen. TSS har förekommit i diskussioner om språk och språkval för små hörselskadade och döva barn. Men barn behöver i första hand få tillgång till språk för att få en god språkutveckling. Hörselskadade barn behöver få utveckla sitt språk genom svenska och svenskt teckenspråk.

Åtta steg till en bättre fungerande kommunikation med TSS

1. Hörselskadade/vuxendövas behov av kommunikation genom TSS uppmärksammas i behovsbedömningen inom rehabiliteringen.
2. TSS-kurser erbjuds som en del i hörselrehabiliteringen. Även anhöriga och andra närstående ska ha möjlighet att delta.
3. Tolktjänsten tillgodoser hörselskadade/vuxendövas behov av TSS-tolkning.
4. Om en person behöver både TSS-tolkning och skrivtolkning vid ett och samma tillfälle tillgodoser tolktjänsten detta tolkbehov. Båda tolkmetoderna har en hög kvalitet.
5. Individens egna behov och ställningstagande avgör om han eller hon ska använda tolk, likaså vilken tolkmetod som ska utföras.
6. Det finns en organiserad TSS-läroutbildning
7. Det finns en TSS-tolkutbildning
8. Forskning inom området TSS och TSS-tolkning.